

Hódi Sándor

Volt egyszer egy ország

Hölgyeim és Uraim! Kedves Vendégeink! Mai tanácskozásunk témája Jugoszlávia létrehozása és széthullása. Természetesen ezt a hosszú időszakot felölelő bonyolult kérdéskört nem fogjuk ma itt elejétől végig kimerítően megtárgyalni, legfeljebb érintőlegesen beszélünk néhány, bennünket szorosabban érintő vonatkozásáról. Annak a történelmi folyamatnak az értékelése, amely az Osztrák-Magyar Monarchia szétfűzésével kezdődött, a délszláv népek nagyra törő álmainak megvalósulásával tetőzött, majd pedig egy rögeszmének bizonyuló törekvés csúfos bukásával végződött, a történészekre tartozik.

Bennünket elsősorban az elorozott területek kapcsán érint Jugoszlávia sorsa, valamint annak folytán, hogy helyzetünk az ország megszűnése után is nyílt és megoldatlan kérdés maradt. Vannak persze más, általánosabb vetületei is Jugoszlávia létrehozásának és széthullásának, amelyek szélesebb érdeklődésre tarthatnak számot. Ezekkel a kérdésekkel, úgy tűnik, a történészek *még*, a politikusok pedig *már* nem kívánnak foglalkozni.

Arról a permanens feszültségről van szó, amely a nemzetállamok kialakulása óta jelen van nem csak a térségben, hanem az egész világon, s amely sem az egykori Osztrák-Magyar Monarchia, sem Jugoszlávia széthullásával nem szűnt meg. Lényegében véve az egykori Jugoszlávia létrejötte és bukása is ebben az elhúzódó politikai válságban gyökerezik, amely félő,

hogy többször okoz még általános krízist a nemzetközi politikában.

A nemzeti kérdés megoldatlanságáról, különböző népek együttélésének a rendezetlenségéről beszélünk, amely a nagyhatalmi érdekeltségek, különböző dinasztikus törekvések, de a balkáni kis államok vetélkedése miatt sem került közelebb a megoldáshoz. Tulajdonképpen – súlyának megfelelően – a formálódó közös Európa sem vesz szívesen tudomást erről a kérdésről, jóllehet az elmúlt évek véres balkáni eseményei mindenkit meggyőzhettek a nemzeti kérdés megoldatlanságából származó feszültségek elhúzódó jelenlétéről és permanens veszélyeiről.

II.

Noha az egyéni életszerveződés és a társadalmi események közé nem lehet egyenlőségjelet tenni, egyes népek sorsát nem lehet valamilyen lelki alkathoz vagy személyiségtípushoz kötni, a történelem menete, a tömeg- és csoporthelyzetek pszichodinamikája valamilyen módon mégis összefügg az egyéni sajátosságokkal, a közösség tagjainak tudatállapotával, törekvéseivel, felfogásával. Alaposabban utánajárva kimutatható, hogy a megrázó történelmi események szorosan összefüggenek az eseményekben résztvevő emberek gondolkodásmódjával, érzelmvilágával, értékítéleteivel, beállítódásával.

Történelmi távlatból nézve az események egy lánc szemeinek tűnnek, amelyek között szoros ok-okozati viszonyt keresünk. Ennek a láncnak ugyan sem a kezdetét, sem a végpontját nem ismerjük, valamiért azon-

ban mégis a folytonosság megőrzését tartjuk természetesnek, s akkor kapjuk fel a fejünket, ha a folyamatosság megszakad, vagyis ha valaminek vége szakad. Ilyenkor kezdjük az ok-okozati viszonyokat vizsgálni.

Ez a megközelítés alapján véve helyénvaló, feltevé, ha tisztában vagyunk vele, hogy az események korántsem ágyazódnak mindig valamilyen logikai rendbe, azaz nem végzetszerűen követik egymást. Az élet valójában a problémák és hibaláncolatok sorozába van ágyazva, ennél fogva nincs mindig mindennek ésszerű, racionális magyarázata.

Mit akarok ezzel mondani? Azt, hogy bár a születés, a fejlődés és a hanyatlás a konkrét egyedekre és eseményekre vonatkoztatva egyaránt sorsszerűnek tűnik, sem Jugoszlávia létrehozása, sem megszűnése nem volt szükségszerű. Az ember formálhatja, alakíthatja sorsát, már pusztán azáltal is, hogy tanul saját hibáiból, vagy ellenkezőleg: ismételten elköveti ugyanazt a hibát.

Nos, a problémamegoldás, a mérlegelés, a tanulás az individuális fejlődéssel áll összefüggésben. Az ember azáltal, hogy folyamatosan mérlegeli cselekményeinek következményeit – illetve ha nem mérlegeli, kénytelen konfrontálódni tévedéseivel és bűneivel –, előbb-utóbb rájön arra, hogy sorsáért többnyire ő maga a felelős. Általában mindenki azt aratja le, amit egykor elvetett, és amit ma elvet, azt egyszer le is kell aratnia. A személyi érettségnek erre a fejlettségi szintjére természetesen nem mindenki jut el. Minél kevesebben jutnak el, annál több az ösztönös, irracionális elem a népek történetében.

III.

Ha ezek után feltesszük a kérdést, hogy milyen szerepet játszik a társadalmi események értelmezésében ez a lélektani felismerés, azt mondhatjuk, hogy gyakorlatilag nem sokat. A társadalmi események történelmi, jogi, politikai, szociológiai magyarázata mellett csak elvétve történik kísérlet annak *megértetésére*, hogyan lehet belülről rekonstruálni a történelmi szituációkat és az azokat létrehozó, s ugyanakkor azok fogságába kerülő emberek reakcióit. Pedig az emberi közösségek alapélményei, a problémák és konfliktusok, amelyekkel egyes népek ismételten szembekerülnek, alapvetően lélektani természetűek. Ezek közé sorolható azoknak a torz és zsákutcás helyzeteknek az egymásra halmozódása is, amelyekről például Bibó István beszél az *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem* című írásában.

De hozhatnánk más példát is. A szerbek részéről például – jóllehet igen tarka etnikai környezetben élnek – heves ellenállásba ütközik mindenféle autonómia gondolata. Mármint a mások részéről felmerülő igény, viszont annál szívósabban ragaszkodnak saját jogaikhoz. Úgy vélik, hogy a nemzeti önrendelkezés joga kizárólag őket illeti meg, mindenki más ellenség, aki autonómiáról, önrendelkezésről álmodozik. Ez a sajátos elképzelés az egyenlőségről, a jogokról, a nemzeti önrendelkezésről szorosan összefügg Jugoszlávia létrehozásával és bukásával.

Mint ismeretes, a szerbek egy csoportja 1918. november 25-én Újvidéken megszavazta Vajdaság Magyarországtól való elszakadását és Szerbiához történő

csatlakozását, jóllehet a magyarok, németek, románok és más nemzetiségűek többségben voltak velük szemben. Az ő szavuk azonban nem számított. Így volt ez országos szinten is. Bár a szerbek az egykori Jugoszláviában mindig kisebbségben voltak, kemény kézzel igyekeztek asszimilálni a többi népet. Eszükbe sem jutott soha, hogy tiszteletben tartsák a „testvéri törzsek” igényeit (sokáig csak saját magukat tekintették nemzetnek, a többi szláv népet törzsnek nevezték), a kisebbségekről nem is beszélve.

És ez azóta is így van. A szerbek kollektív tudatában 85 esztendővel ezelőtt tévesen rögzült valami. A kettős mérce, azaz más népek önrendelkezési és autonómia-igényeinek a semmibevétele. Sokan azt tartják, hogy Jugoszlávia ennek az önkényes és erőszakos magatartásnak köszönheti létrejöttét is, és megszűnését is.

IV.

Mások azon a véleményen vannak, hogy Jugoszláviát külső erők hozták létre és tartották egybe, amíg érdekeik úgy kívánták. Ez az erőpolitika, mondják, voltaképpen útját állta a történelmi fejlődés természetes rendjének, darabokra szaggatva egy olyan országot, amely különböző népeket, fajokat, kultúrákat integrált magában, ha úgy tetszik, afféle előzménye volt a határok nélküli Európa víziójának.

Sokan jobb véleménnyel vannak az egykori Jugoszláviáról. Nem feledkezhetünk meg róla, hogy sokáig a világ csodájának tekintették ezt a balkáni műállamot, amelyekről ódákat zengett a világsajtó, jóllehet – ami a párthatalmat, az államrendőrséget és a közigazgatás

intézményeit illeti – alapvetően ugyanaz a szisztéma jellemezte az országot, mint a többi átkosnak nevezett kommunista diktatúrát.

Nagy kérdés, hogy Tito államférfiúi nagyságának volt-e köszönhető Jugoszláviának ez a dicsőítése, avagy maga Tito is produktuma volt a világpolitikának. Tény viszont, hogy Tito halálával félig Jugoszlávia is sírba szállt, véglegesen pedig akkor, amikor a nagyhatalmak érdektelenné váltak a kreatúra fenntartásában. Tito halálakor még számoltak Jugoszláviával. Nem véletlen, hogy három király, harminc államfő, több tucat miniszterelnök és külügyminiszter gyászolta őt koporsója körül. A gyász akkor Jugoszlávia fenntartása melletti néma demonstráció volt.

Addig, amíg Amerika dollármilliókkal tömte az államkasszát, Jugoszlávia talpon is maradt, de ahogy a támogatás elmaradt, az ország belső széthúzó erői működésbe léptek, a Nyugatról érkező hangzatos nyilatkozatokkal pedig már nem lehetett egybetartani az országot.

Sokféle meglátással, értelmezéssel találkozhatunk. Mi itt abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy előadóink között van Major Nándor, aki az államgépezeten belülről figyelhette meg a hanyatlás jeleit, s közvetlen tanúja volt a krízis-helyzet kialakulásának, amely megpecsételte Jugoszlávia sorsát.

V.

Az Európán végigsöprő viharok, amelyek a múlt században új államokat teremtettek, hogy a század végére eltöröljék őket a föld színéről, ötfelé vágták Ma-

gyarországot. Magyarország lakossága a 16. században még annyi, mint Angliáé. Ezt követően szinte folyamatos hadszíntérre vált az ország, amely a lakosság nagy részét elsöpörte. Ez nem volt elég. Az első világháborút követően a megmaradt magyar anyanyelvűek egyharmada, szám szerint mintegy hárommillió lélek, azaz minden harmadik magyar idegen államok keretébe került.

Nem lehet Jugoszlávia sorsáról beszélni anélkül, hogy a magyar kisebbség nyelvi és kulturális nyomorúságát ne érintenénk. A határon kívüli magyarok társadalmi deklasszáldása, beolvadása a szláv-román tengerbe szoros következménye annak az önző nemzeti vetélkedésnek, annak a vérszomjas hatalomvágynak, amely az elmúlt évek balkáni háborúiban mutatta meg igazi arcát.

Milyen következményekkel járt anyagilag és szellemileg a kisebbségi sors az egykori Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz (a későbbi Jugoszláviához) csatolt magyarok részére? Erről a felettébb fontos kérdéstről Sajti Enikő tart számunkra megszívlelendő előadást.

VI.

Az a földrajzi tájegység, amelyen élünk, s amelyet egyesek Délvidéknek, mások Vajdaságnak neveznek, az egyik legősibb magyar településterület. Belgrád, Jugoszlávia fővárosa, Nándorfehérvár néven magyar végvár volt hosszú évszázadokon keresztül. Sok mindent megéltek az idevetődött népek, a Dunán lehajózó németek, a magyar telepések, a törökök elől idemene-

külő szerbek és románok, a Kárpátok alól érkező ruszinok, felvidéki tótok és mások. És bár olykor voltak köztük vallási-nemzeti feszültségek, a legendásan termékeny föld és a növekvő gazdasági jólét összebékítette az embereket.

Aztán, ahogyan Jeszenszky Géza fogalmaz, 1918-ban Atlantiszként elsüllyedt mindaz, ami korábban a Vajdasággá lett Délvidéken szép volt és jó volt. Azóta lidércnyomásos rémregénnyé vált az élet, amit csak rövid időszakok enyhítettek időlegesen.

A rettegés, a fenyegetettség, a megalázottság, amely korántsem egyforma arányban sújtotta az itt élő népet, szorosan összefügg Jugoszlávia történetével. Mint cseppben a tenger, ennek a többnemzetiségű vidéknek a helyzete félreérthetetlenül árulkodik az országban uralkodó helyzetről.

Körünkben van Jeszenszky Géza, volt külügyminiszter, a magyar szó és kultúra mindenkori nagykövete, a kisebbségi jogok védelmezője, aki a soknemzetiségű térségek nemzetiségi problémáiról beszélve minden biztonnal az etnikai-nyelvi közösségek felvirágoztatásának a titkát fogja megosztani velünk.

VII.

Nem sorolom tovább, hogy előadóink közül kik és hányféle szálon fogják boncolgatni az egykori Jugoszlávia sorsát, de hiszem azt, hogy minden előadó és hozzászóló azt az utat próbálja gondolatilag előkészíteni és járhatóvá tenni, amely a nemzeti megbékélés és Európa felé vezet. Ezen az úton – a velünk együtt Eu-

rópa felé igyekvő népeknek – hegyeket kell elmozdítaniuk, mert Jugoszlávia megszűnt ugyan létezni, a tudat megvilágosodása azonban elmaradt.

Sok sikert kívánok a tanácskozáshoz.